

Μορφές και λειτουργίες στους αθηναϊκούς θεατρικούς χώρους της σύγχρονης εποχής

Νίκος Μπάρκας*, Ίρις Καλογεράκη, Λυδία Παπαγεωργίου, Ελένη Ραυτοπούλου,
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Δ.Π.Θ.
*nbarkas@arch.duth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανακοίνωση αποτελεί τμήμα μιας διαχρονικής έρευνας (από το 2018) του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Δ.Π.Θ και αφορά τη μορφή και τη λειτουργία των θεατρικών χώρων στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών.

Η έρευνα περιλαμβάνει στοιχεία από ένα δείγμα περίπου 40 θεατρικών χώρων, με συνολικά 16 παραμέτρους, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η θεατρική μορφή, πιθανές ανακαινίσεις ή παρεμβάσεις με αλλαγή χρήσης στο κτίριο, η χωρητικότητα, η προσβασιμότητα, οι ηχομονωτικές ενισχύσεις και η ακουστική διόρθωση.

Όπως φαίνεται, η πλειονότητα των ενεργών θεατρικών χώρων έχει μικρό μέγεθος και βρίσκονται στο κέντρο ή σε περιφερειακές γειτονίες της Αθήνας, ωστόσο όσον αφορά τις υποδομές και τις πρωτοποριακές διατάξεις, το πρόβλημα των αθηναϊκών θεάτρων είναι μάλλον ποιοτικό κι όχι ποσοτικό.

Forms and functions in the contemporary Athenian theaters

ABSTRACT

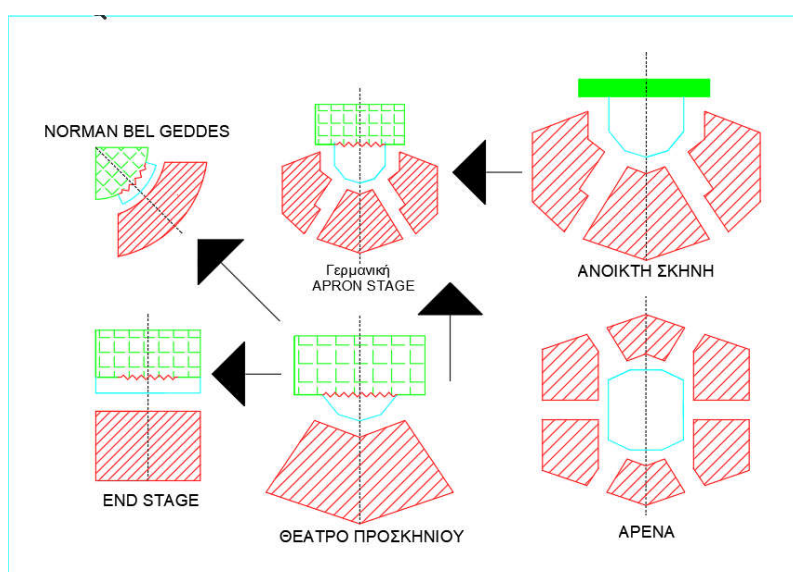
The announcement is part of a long-term research (since 2018) of the Department of Architectural Engineering of the Democritus University of Thrace and concerns the form and the function of theater spaces in the greater Athens area.

The research includes data from a sample of approximately 40 theater spaces, with a total of 16 parameters, including the theatrical form, possible renovations or change of use in the building, the seats capacity, the accessibility, the interventions for sound insulation and the acoustic correction.

As a conclusion, the majority of active theaters are small in size and located in the center or in peripheral neighborhoods of Athens, however in terms of infrastructure and innovative forms, the problem of Athenian theaters is rather qualitative and not quantitative.

Εισαγωγή

Η μορφή του θεατρικού χώρου διαμορφώνεται ανάλογα με το κοινωνικό – πολιτιστικό πλαίσιο και τα τεχνικά δεδομένα κάθε εποχής. Οι προβληματισμοί στις αρχές του 20ου αιώνα, για το ξεπέρασμα της θεατρικής εποχής μπαρόκ και της μορφής του θεάτρου προσκηνίου, οδήγησαν στο σχεδιασμό νέων θεατρικών μορφών, όπως το θέατρο ανοικτής σκηνής, το κυκλικό θέατρο και το ευμετάβλητο θέατρο, αλλά και παραλλαγών της τυπικής μορφής μπαρόκ, όπως οι αμερικάνικες εκδοχές End Stage, Bell Geddes, αλλά και η γερμανική Apron Stage. [1], [2]

Εικόνα 1. Τύποι και παραλλαγές θεατρικών μορφών

Στην Ελλάδα δεν παρατηρήθηκε αντίστοιχη εξέλιξη λόγω της μακράιωνης Τουρκοκρατίας. Μετά την επανάσταση της ανεξαρτησίας ο σχεδιασμός του νεοελληνικού θεάτρου ακολούθησε, είτε τη μορφή του στεγασμένου ευρωπαϊκού θεάτρου (που ευδοκμούσε ήδη στα νησιά του Ιονίου), είτε τη μεσαιωνική παράδοση των υπαίθριων, λαϊκών θεαμάτων. Η μάντρα, περικλειστο θερινό θέατρο με στεγασμένη σκηνική εξέδρα ιταλικού τύπου, ήταν ο κυρίαρχος τύπος θεατρικού χώρου, μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή. [3]

Η ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα (1864) έδωσε το έναυσμα της οικοδόμησης στεγασμένων θεατρικών χώρων, σε απόκλιση από την παραδοσιακή ελληνική αρχιτεκτονική. Παράλληλα όμως, η καθυστέρηση της σύνδεσης του νεοελληνικού θεάτρου με τον ρεαλισμό, το κυρίαρχο ευρωπαϊκό ρεύμα εκείνης της εποχής, οδήγησε τη θεατρική παραγωγή σε ατροφία, με αποτέλεσμα την αδυναμία διατήρησης επαγγελματικών θιάσων, σε σταθερή βάση. Σε μια εμφανή προσπάθεια των κατά τόπους αστών (σε πόλεις όπως η Σύρος, η Αθήνα, ο Πειραιάς και η Πάτρα) να μιμηθούν ιδεολογικά και αισθητικά τις πλούσιες μητροπόλεις της Ευρώπης, άρχισαν να οικοδομούνται τα νεοκλασικά χειμερινά θέατρα της νεότερης

Ελλάδας. Λειτουργήσαν κατά βάση με περιοδεύοντες μουσικούς θιάσους και ξένο ρεπερτόριο, αφήνοντας στην αφάνεια τη γηγενή θεατρική ζωή. Από τα τέλη του 19ου αιώνα, η Αθήνα έγινε το κέντρο της νεο-ελληνικής σκηνής, με επίκεντρο της θεατρικής ζωής την περιοχή της Ομόνοιας. Το κωμειδύλλιο, το νέο μουσικό-θεατρικό είδος που άνθισε, ανέδειξε θεατρικούς συγγραφείς και ηθοποιούς, αλλά προσέλκυσε και νέο θεατρικό κοινό. Παράλληλα πύκνωσαν οι υπαίθριες λαϊκές σκηνές, στις νέες, μικροαστικές και εργατικές συνοικίες. [4]

Η μικρασιατική καταστροφή επέφερε μια περίοδο κρίσης και στο νεοελληνικό θέατρο. Στον απόηχο της ακμής του μοντέρνου κινήματος, οι αρχιτεκτονικοί προβληματισμοί στην Ελλάδα περιστράφηκαν γύρω από εναλλακτικά θέματα όπως οι θεατρικές ανέσεις, ο τεχνικός εξοπλισμός και η αναστήλωση των θεατρικών μνημείων της αρχαιότητας. Όμως κατά τις δεκαετίες του μεσοπολέμου, οι οικοδομικές εφαρμογές φάνηκε να παρακάμπτουν το θέατρο, καθώς οι επενδύσεις στην ψυχαγωγία και κατά συνέπεια οι νέες αρχιτεκτονικές μορφές επικεντρώθηκαν στις κινηματογραφικές αίθουσες, ενώ οι μάντρες με τις υπαίθριες, πρόχειρες εγκαταστάσεις συνέχισαν να συγκεντρώνουν το λαϊκό κοινό, που πλήθηνε με την έλευση των προσφύγων. [3]

1. Η σύγχρονη θεατρική ζωή

Κατά την περίοδο 2000-15, οι ενεργές αθηναϊκές θεατρικές σκηνές αυξήθηκαν κατά 153%, ενώ το 70% των σκηνών που λειτουργήσαν μετά το 2000 ιδρύθηκαν την περίοδο της οικονομικής ύφεσης (2008-14). Το μεγαλύτερο ποσοστό (47%) των αθηναϊκών θεάτρων έχει μικρή χωρητικότητα (μέχρι 200 θέσεις). Ποσοστό 70% των μικρών θεάτρων λειτουργήσε μετά το 2000 και εντοπίζονται κυρίως γύρω από το κέντρο (Κυψέλη, Μεταξουργείο, Βοτανικό, Ψυρρή, Γκάζι, Εξάρχεια, Κεραμικό), Από αυτούς, οι μεγαλύτεροι χώροι εντοπίζεται στις παραδοσιακές θεατρικές πιάτσες (κέντρο, Κυψέλη), ενώ τα θέατρα μεσαίας χωρητικότητας (400-700 θέσεων) είναι μάλλον παλιότερα (πριν το 1970). Μετά το 2000, ποσοστό 57% των σκηνών στα όρια του Δήμου Αθηναίων φιλοξενούνται σε ανακαινισμένα ή ανακατασκευασμένα θέατρα. Στις χωρικές τάσεις της περιόδου 2000-14, εμφανίζεται μια ήπια αύξηση στο κέντρο και τις περιμετρικές περιοχές του, αισθητή ενίσχυση σε προϋπάρχουσες εναλλακτικές πιάτσες (Μεταξουργείο, Γκάζι, Κυψέλη) και ανάδειξη νέων κέντρων (Βοτανικός, Κεραμικός, Νέος Κόσμος, Ταύρος). Αντίθετη τάση εμφανίζουν τα θερινά θέατρα, των οποίων η λειτουργία θεωρείται πιά επιχειρηματικά ασύμφορη, εξαιτίας κυρίως των πιέσεων που ασκεί η αγορά ακινήτων. [5]

2. Η μεθοδολογία της έρευνας

Η ανακοίνωση αποτελεί τμήμα μιας διαχρονικής έρευνας που βρίσκεται σε εξέλιξη από το 2018 στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Δ.Π.Θ. Περιλαμβάνει στοιχεία από τις πτυχιακές έρευνες της Ίριδας Καλογεράκη (2024) και των Λυδίας Παπαγεωργίου - Ελένης Ραυτοπούλου (2018-19). Κατά την διάρκεια αυτών των ερευνών καταγράφηκαν σε ημερολόγια παρατηρήσεις από επιτόπιες επισκέψεις και σημειώσεις από τις συζητήσεις με τους υπεύθυνους των θεάτρων. Σημαντικές ήταν οι δυσκολίες που αντιμετώπιστηκαν κατά τη συλλογή των στοιχείων, σε σχέση με

τις διάσπαρτες τοποθεσίες των θεάτρων, το ωράριο ανοίγματος εκτός λειτουργίας, καθώς τη συχνή αδυναμία των υπευθύνων να δώσουν επαρκείς απαντήσεις.

Σε κάθε θεατρικό χώρο διακινήθηκε ερωτηματολόγιο με κοινές παραμέτρους έρευνας. Τα στοιχεία των ερευνών καταγράφηκαν σε πρωτότυπες καρτέλες. Στις παραμέτρους περιλαμβάνονται : όνομα, περιοχή, έτος κατασκευής/ ανακατασκευής, αρχιτέκτονες, θεατρικός τύπος, πιθανή αλλαγή χρήσης του κτιρίου, εμβαδόν και χωρητικότητα, μέγεθος σκηνής, κατανομή του χώρου σε επιμέρους χρήσεις για τους ηθοποιούς, τους τεχνικούς και το κοινό, προσβασιμότητα και οικοδομικές παρεμβάσεις για ακουστική και ηχομόνωση.

Η παρούσα ανακοίνωση περιλαμβάνει στοιχεία από περίπου 40 θεατρικούς χώρους (σε σύνολο περίπου 100 ενεργών θεάτρων την τελευταία 5ετία). Πρόκειται για τα θέατρα (σε ορισμένα εκ των οποίων συστεγάζονται πολλαπλές σκηνές) : Αλκμήνη, Altera Pars, Άλφα Ιδέα, Από Μηχανής, Αποθήκη, Arrayo Nuevo, Αυλαία, Βαφείο, Βολονάκη, Coronet, Γκλόρια, Εμπορικών, Επί Κολωνώ, Ιλίσια, Κάππα, Καρέζη, Κάτω από τη Γέφυρα, Μεταξουργείο, Νέου Κόσμου, Οδού Κυκλάδων, Ολνίο, Παλαιό Ελαιουργείο Ελευσίνας, ΠΛ.ΥΦ.Α, Πόρτα, Πρόβα, Στοά, Studio Μαυρομιχάλη, Τρένο στο Ρουφ, Vault, Φούρνος, Χυτήριο.[4], [6]

3. Σφαιρική αξιολόγηση του δείγματος

3.1. Χωροθέτηση

Οι περισσότεροι θεατρικοί χώροι του δείγματος βρίσκονται στις κεντρικές περιοχές της Αθήνας. Εναλλακτικά ή πειραματικά θέατρα εντοπίζονται σε περιφερειακές θεατρικές πιάτσες ή συνοικιακές θέσεις με εύκολη πρόσβαση. Αντίθετα, ελάχιστα θέατρα εγκαθίστανται μακριά από κάποια στάση μετρό.

3.2. Προσβασιμότητα

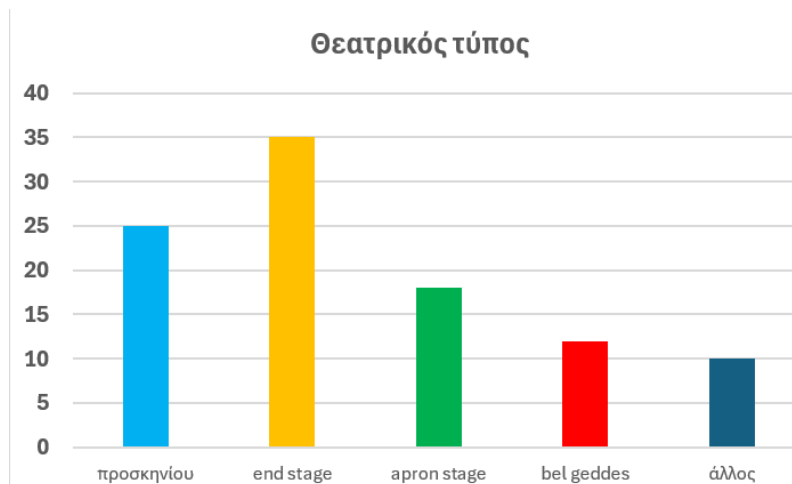
Σημαντικό τμήμα του δείγματος είναι θεατρικοί χώροι ανακαινισμένοι σχετικά πρόσφατα, οι οποίοι ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις πρόσβασης και προσπέλασης. Ωστόσο σε ποσοστό περίπου 50% του δείγματος, εντοπίσαμε πρόβλημα πρόσβασης των ΑΜΕΑ στο σύνολο των επιπέδων του χώρου (κυρίως έλλειψη ράμπας και ιδιαίτερου WC).

3.3. Θεατρική μορφή

Η πλειονότητα των χώρων του δείγματος (ιδίως οι ανακαινισμένοι) διαθέτουν αμφιθεατρική διάταξη καθισμάτων. Μόνο 4 θέατρα διατηρούν τον υφιστάμενο εξώστη (στον τύπο του κινηματοθεάτρου), ενώ στα υπόλοιπα, όπου υπήρχε εξώστης ο χώρος του μετατράπηκε σε 2^η ανεξάρτητη σκηνή.

Όσον αφορά τη σκηνή, οι περισσότεροι χώροι διατηρούν τον τύπο προσκηνίου (25%) ή την τυπική παραλλαγή End Stage (35%). Ακόμη καταμετρήθηκαν οι εναλλακτικές παραλλαγές προσκηνίου τύπου Bell Gedes (12%) και γερμανικής Apron Stage (18%), ενώ ελάχιστοι χώροι ανήκουν στον τύπο της ανοικτής ή ευμετάβλητης σκηνής (10%).

Φαίνεται δηλαδή πως, οι αθηναϊκοί θεατρικοί χώροι δεν χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία, ούτε αποκλίνουν από την κατεστημένη τυπολογία.

Εικόνα 3.1 Οι θεατρικοί τύποι του δείγματος

3.4. Χωρητικότητα και εξυπηρετήσεις

Το δείγμα περιλαμβάνει πολύ μικρά θέατρα (ποσοστό 30%, μέχρι 100 θέσεις) ή μικρά θέατρα (ποσοστό 40%, από 100 μέχρι 250 θέσεις). Καταμετρήθηκαν επίσης θέατρα μεσαίας χωρητικότητας (ποσοστό 25%, από 250 ως 500 θέσεις).

Συνήθως πρόκειται για μικρές σκηνικές εξέδρες, με ελάχιστα ή ανύπαρκτα παρασκήνια και πολύ μικρούς χώρους τεχνικών (ποσοστό 75%). Το συνολικό μέγεθος κάθε χώρου επηρεάζει τις εξυπηρετήσεις των ηθοποιών (από 1 ενιαίο καμαρίνι μέχρι 9 καμαρίνια ανά θέατρο), ενώ συνήθως οι συντελεστές διαθέτουν κάποιο ανεξάρτητο φουαγιέ. Αντίθετα, οι υγροί χώροι βρίσκονται σε μάλλον ικανοποιητική αναλογία ως προς τη χωρητικότητα (συνήθως 2 WC γυναικών και 2 WC αντρών για το κοινό, ανεξάρτητο WC για ΑΜΕΑ και κοινόχρηστα WC για τους ηθοποιούς ή ανεξάρτητα WC σε κάθε καμαρίνι).

3.5. Άλλες χρήσεις

Ορισμένα θέατρα, για οικονομικούς λόγους, εξυπηρετούν στο φουαγιέ του κοινού ευκαιριακές μουσικές εκδηλώσεις, συστέγάζονται με κάποια Δραματική Σχολή ή φιλοξενούν θεατρικά σεμινάρια και εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ τα μαθήματα της υποκριτικής και κίνησης διεξάγονται στην κύρια θεατρική αίθουσα.

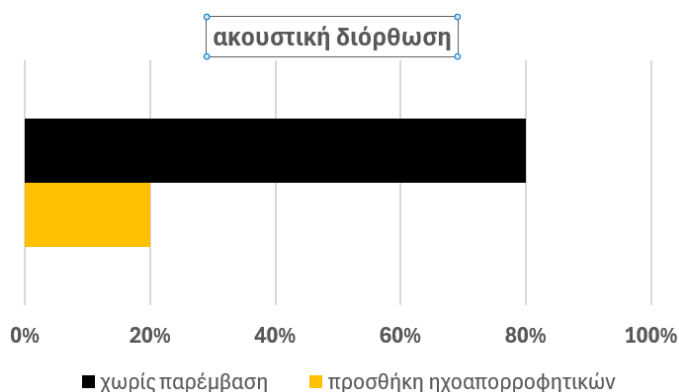
3.6. Παρεμβάσεις για ηχομόνωση και ακουστική διόρθωση

Λόγω μεγέθους, αλλά και διαθέσιμου προϋπολογισμού κατά την ανακατασκευή, εντοπίστηκαν ελάχιστες παρεμβάσεις για την ακουστική διόρθωση του θεατρικού χώρου (ποσοστό 20%), κυρίως προσθήκη ηχο-απορροφητικών επενδύσεων στα πίσω και πίσω πλάγια τοιχώματα της αίθουσας.

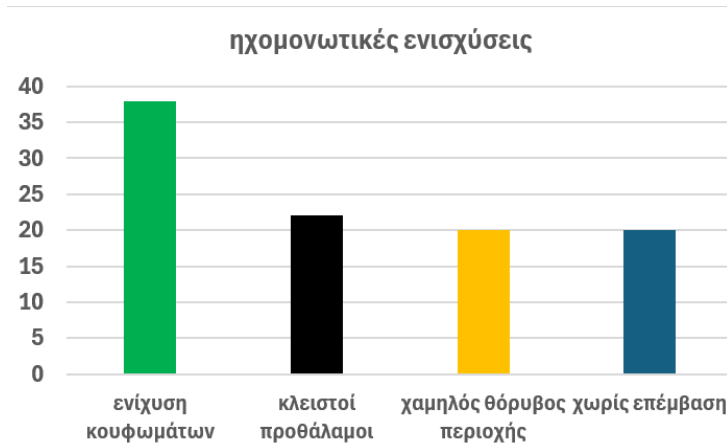
Όσον αφορά την ηχοπροστασία, συχνά η υφιστάμενη διαμόρφωση προσέφερε επάλληλους, κλειστούς προθαλάμους (ποσοστό 22%), ή εντοπίζονται περιορισμένες

ηχομονωτικές ενισχύσεις (ποσοστό 38%, κυρίως αλλαγές σε πόρτες και κλείσιμο παραθύρων), ενώ εμφανώς δεν διαθέτουν ηχομόνωση (ποσοστό 20%) ή επιβιώνουν χάρη στους χαμηλούς θορύβους της περιοχής εγκατάστασης (ποσοστό 20%).

Αυτά τα δεδομένα έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τα στοιχεία αντίστοιχης έρευνας που περιορίστηκε σε ορισμένα τυπικά, εμπορικά θέατρα του κέντρου. [7]

Εικόνα 3.2. Παρεμβάσεις ακουστικής διόρθωσης στα θέατρα του δείγματος

Εικόνα 3.3. Ηχομονωτικές ενισχύσεις στα θέατρα του δείγματος

4. Συμπέρασμα – επίλογος

Όπως διαπιστώνουμε, η Αθήνα διαθέτει ένα μεγάλο πλήθος θεατρικών σκηνών, κεντρικά και περιφερειακά, με ποικιλία μορφών και διατάξεων. Οι συντελεστές

τους ενδιαφέρονται είτε για εμπορικές, είτε για εναλλακτικές ή πειραματικές λειτουργίες. Τα θέατρα έχουν μικρή χωρητικότητα, αλλά ανεξαρτήτως μεγέθους έχουν φουαγιέ με bar, χώρους αναμονής και διαχωρισμένους χώρους υγιεινής για ηθοποιούς και θεατές. Ορισμένα διαθέτουν πρόσθετη σκηνή ή εξυπηρετούν άλλες, σχετικές λειτουργίες. Σταδιακά προσαρμόζονται στις απαιτήσεις προσβασιμότητας και αποκτούν σύγχρονο εξοπλισμό, μολονότι δεν διαθέτουν επικαιροποιημένες τεχνικές υποδομές.

Γεγονός είναι πως η Αθήνα διαθέτει πλούσια κι ενεργή θεατρική ζωή. Το πλατό φάσμα των θεατρικών λειτουργιών δημιουργεί το αίσθημα ενός στέρεου θεατρικού υπόβαθρου που βοηθά να ξεπεραστούν οι περίοδοι των οικονομικών κρίσεων (ίσως καλύτερα από την περίοδο της κατοχής) κι εμφανίζει μια ισχυρή πολιτιστική παράδοση.

Ωστόσο τυπολογικά και τεχνικά εντοπίζονται αρκετά προβλήματα που δίνουν μια εικόνα ένδειας και στασιμότητας. Πρόκειται για ένα πολύ-παραμετρικό φαινόμενο, με θετικές πτυχές όσον αφορά τις επιχειρηματικές / αυτοδιαχειριζόμενες προσπάθειες οικονομικής επιβίωσης και συντήρησης των εγχώριων θεατρικών δυνάμεων, αλλά κι αρνητικές πτυχές όσον αφορά τη διαιώνιση ξεπερασμένων ή κατεστημένων αρχιτεκτονικών αντιλήψεων. Φαίνεται δηλαδή πως, το πρόβλημα της θεατρικής Αθήνας είναι μάλλον ποιοτικό, κι όχι ποσοτικό.

5. Αναφορές

[1] Χρ. Γ. Αθανασόπουλος «Προβλήματα στις εξελίξεις του σύγχρονου θεάτρου» εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα (1976)

[2] Ν. Μπάρκας «Θεατρικός χώρος και τεχνολογία» ψηφιακές σημειώσεις του μαθήματος, eclass.duth.gr, Ξάνθη (ανακτήθηκε 10/7/24)

[3] Ελ. Φεσσά-Εμμανουήλ «Η αρχιτεκτονική του νεοελληνικού θεάτρου: 1720-1940», διδακτορική διατριβή, ΕΜΠ 1990, didaktorika.gr (ανακτήθηκε 9/10/19)

[4] Λ. Παπαγεωργίου – Ελ. Ραυτοπούλου «Μορφές μικρών θεατρικών χώρων στην Αθήνα», Εισαγωγή στην αρχιτεκτονική έρευνα - Διάλεξη, Τ.Α.Μ.- Δ.Π.Θ. Ξάνθη, 2020

[5] Α. Δέφνερ - Γ. Λάλου - Ευ. Ψαθά «Θέατρα», www.athenssocialatlas.gr, (ανακτήθηκε 9/10/19)

[6] Ιρ. Καλογεράκη «Χώροι εναλλακτικού θεάτρου στην Αθήνα», Εισαγωγή στην αρχιτεκτονική έρευνα - Διάλεξη, Τ.Α.Μ.- Δ.Π.Θ. Ξάνθη, 2024

[7] Αλ. Σωτηροπούλου κ.α. «Θεατρικές σκηνές στην μεταπολεμική Ελλάδα του μοντερνισμού», 9ο Συνέδριο Ακουστικής ΕΛΙΝΑ, Πάτρα, 2018 (ανακτήθηκε 3/7/24)